

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi
Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities

e-ISSN: 2717-8072, İBD June 2022, 3 (1): 155-182

Adım Adım Doğu Türkistan Sir Marc Aurel Stein (1862-1943), Hayatı ve Eserleri

Sir Marc Aurel Stein's Life and Bibliography
(1862-1943)

Dilek TAŞ¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
•dilekkumastas@gmail.com • ORCID > 0000-0002-1740-0778

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 19 Aralık / December 2021

Yıl / Year: 2022 | **Cilt – Volume:** 3 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa / Pages:** 155-182

Atıf/Cite as: TAŞ D. "Adım Adım Doğu Türkistan Sir Marc Aurel Stein (1862-1943), Hayatı ve Eserleri"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 3(1), Haziran 2022: 155-182.

ADIM ADIM DOĞU TÜRKİSTAN KÂŞİF SIR MARC AUREL STEIN (1862-1943), HAYATI VE ESERLERİ*

ÖZ:

Keşif seferleri, 17-20. yüzyıllarda dünyanın sömürgeleştirme üzerine kurulan yeni düzenine destek veren, veri altyapısını sağlayan, alanında uzman bir ekibin gerçekleştirdiği uzun soluklu araştırma gezileridir. Etkin güç olma yarışında önde kalmayı hedefleyen ülkelerin finansal destek sağladığı bu gezilerde, arkeolojik kazı çalışmaları, demografik incelemeler, filoloji araştırmaları, maden taramaları, fiziki harita çıkarma, su haritası oluşturma gibi farklı alanlarda eş zamanlı araştırmalar yürütülmüştür. Sir Marc Aurel Stein, 20. yüzyılın ilk yarısında Türkistan coğrafyasında gerçekleştirilen keşif seferlerinin önde gelen ismidir. 1862 yılında Budapeşte’de dünyaya gelmiş ve Avrupa’nın farklı kurumlarında eğitim görmüştür. Hindistan’da çalışmaya başlamasıyla, küçük çaplı seferlerini ortaya koymuştur. 1900-1901 yıllarında birinci keşif seferini, 1906-1908 yıllarında ikinci keşif seferini ve 1913-1916 yıllarında üçüncü büyük keşif seferini Türkistan coğrafyasında gerçekleştirmiş, çok sayıda buluntu ve yazma eseri İngiltere ve Hindistan arşivlerine taşımıştır. Bunların yanı sıra Orta Doğu coğrafyasında orta ve küçük ölçekli, karadan ve havadan keşif gezileri ortaya koymuştur. Her birinin raporlarını kitap ve makale şeklinde kaleme almıştır. Bununla birlikte çok sayıda fotoğrafından ve detaylı günlüklerinden de araştırmaları incelenebilmektedir. Kadim Türk tarihinin izlerini sürebildiğimiz Türkistan coğrafyasından edinilen bu eserlere, günümüz Türkoloji çalışmalarında başvurulmakta, Türk tarihi ve kültürüne ışık tutmaktadır. Çalışmamızda, Stein’in hayatı temel alınarak, seferlerine, eserlerine ve diğer çalışmalarına değinilecek, bunlardan hem kendi çağının araştırmalarında hem de kadim dönemlerin incelemelerinde nasıl faydalanılacağı hususunda değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sir Marc Aurel Stein, Keşif Seferi, Ekspediyon, Türkistan

SIR MARC AUREL STEIN'S LIFE AND BIBLIOGRAPHY (1862-1943)

ABSTRACT

Expeditions are long-term research trips during 17th -20th centuries, carried out by a team of experts in the field, providing the data infrastructure and supporting the new order of the world based on colonisation. During these trips, which were provided financial support by countries aiming to stay ahead in the race to be an effective power, simultaneous research was carried out in different areas such as archaeological excavations, demographic studies, philological studies, mineral

surveys, physical mapping and water mapping. Sir Marc Aurel Stein's expeditions were the pioneer of the travels during the first half of twentieth century on Turkestan geography. He was born in 1862, in Budapest and received a good education on different institutions of Europe. He started to work in India as an officer and also left on minor expeditions in Indian region. His first expedition was in the years 1900-1901, the second expedition was in the years 1906-1908 and the third expedition was in the years 1913-1916 on Turkestan region. He uncovered quite much findings and manuscripts and took them to the archives of England and India. In addition to these, he left on minor expeditions in the Middle East geography, by land and air. He wrote the reports of them in the form of books and articles. However his photographs and diaries present us the details of his research. These works, which were obtained from the geography of Turkestan, where we can get the knowledge about ancient Turkish history, are referenced in today's Turcology studies and shed light on Turkish history and culture. In our study, based on Stein's life, his expeditions, studies and other works will be mentioned, and evaluations will be made on how to benefit from them both in the research of his own age and in the investigations of ancient periods.

Keywords: *Sir Marc Aurel Stein, Expedition, Turkestan*

GİRİŞ

Seyahatnameler sözlü ve yazılı insanlık tarihi kadar eski, farklı amaçlarla öteki-
ni öğrenme, araştırma isteği ile ortaya çıkarılmış eserlerdir. Uzun soluklu bu gezi-
ler süresince, savaşlarda, elçilik heyetlerinde, hac yolculuklarında, askeri vb. görev-
lendirmelerde gözlemlenen veriler işlenerek eserler, ortaya çıkarılmış ve bu eserler
tarih çalışmalarının en önemli kaynakları arasında yerlerini almışlardır. 17. ve 18.
Yüzyıllarda, araştırma alanlarına göre sistemli bir şekilde ayrılarak ortaya çıkan
bilim dallarının yetiştirdiği bilim insanlarının ve askeri faaliyetlerin bir araya gel-
mesi ile bu seyahatler, daha planlı-programlı bir yapıya evrilmiş ve devamındaki
yüzyıllarda keşif seferlerini^[1] ortaya çıkarmıştır. Keşif seferleri, alanında çok sayıda
uzmanı içeren bir kafilenin, önceden belirlenen bir coğrafyada, yüksek meblağlı
bütçelerle, aylar-yıllar süren araştırma seyahatlerini gerçekleştirmesi ve daha sonra
çalışmalarını akademik düzeyde kitaplarla raporlandırmasıdır. Çoğunlukla askeri
amaçlı olan bu seferler, bilimsel araştırmaların da yürütüldüğü çalışma ortamları-

[*] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı programında, Orta Asya'ya Dü-
zenlenen Keşif Seferleri, Sir Marc Aurel Stein'in Hayatı ve Eserleri başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından,
konu yeniden ele alınarak yazılmıştır.

[1] Expedition kelimesi ekspedisyon olarak bazı Türkçe eserlerde kullanılmakla birlikte, biz çalışmamızda
Türkçe terim olması için keşif seferi tabirini kullanmayı tercih ettik.

rını barındırmaktadır. Örneğin bir coğrafyanın su rezervi, mevsimlik, yıllık yağış miktarı, bitki çeşitliliği, arkeolojik alt yapısı, maden kaynakları, filoloji çalışmaları, demografik tablosu gibi konular öne çıkan araştırma başlıklarına örnek verilebilir.

Sömürgeleştirme faaliyetleri keşif seferlerinin rotasını Afrika, Ortadoğu ve bilhassa Asya coğrafyasına yönlendirmiştir. Yüzyıllarca ticaret vasıtasıyla kültürleri birbirine bağlamış İpek Yolu güzergahını barındıran Türkistan coğrafyası, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında, arka planında yer alan sömürgeleştirme amacı ile çok sayıda keşif seferine ev sahipliği yapmıştır. Güneyinde bulunan coğrafyayı ele geçirmek isteyen Rusya, sömürmesini kuzeye doğru genişletmek isteyen İngiltere ve batısındaki toprakları haritasına dahil etmek isteyen Çin arasında kalan Türkistan, bu unsurların askeri güçlerini denedikleri bir bölgeydi. Aynı zamanda Avrupalı devletlerin araştırma yapmak için odak noktasına aldığı hedeflerdendi. Bu doğrultuda Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya, Rusya başta olmak üzere çok sayıda ülke, bilim heyeti oluşturarak keşif seferi düzenledi. Macar asıllı Mark Aurel Stein, İngiltere desteği ile özellikle Doğu Türkistan coğrafyasında keşif seferi gerçekleştiren en önemli isimlerden biri oldu.

Avrupa'nın farklı kurumlarında eğitimini tamamladıktan sonra Hindistan'da çalışmaya başlamış, aynı zamanda Hindistan'ın kuzeyine ve Doğu Türkistan coğrafyasına çok sayıda keşif seferi düzenlemiştir. Marc Aurel Stein'in, 1900-1901, 1906-1908, 1913-1916 yıllarında gerçekleştirdiği Türkistan keşif seferleri, öne çıkan üç seyahatidir. Yaklaşık 60 yılı bulan tüm araştırma gezilerinin ve seferlerinin neticesinde geriye çok sayıda raporlar, günlükler, haritalar, fotoğraflar, kroki-ler, yazma eserler ile arkeolojik buluntulardan oluşan önemli kaynakları bırakmıştır. Çalışmada, bilhassa seferlerini ön planda tutarak Stein'in hayatı ele alınırken, paralelinde kronolojik olarak eserlerine değinilecektir. Toplu bir listesine ise yazımızın sonunda yer verilecektir. Keşif seferlerinin neticesinde ortaya çıkmış, kaynak niteliği taşıyan çalışmalar ve buluntular vurgulanacaktır.

1. MARK AUREL STEIN'İN HAYATI

Aurel Stein, 1.63m boyunda, kumral ve zayıf görünümlü ancak güçlü bir yapıya sahiptir. 81 yıllık hayatı boyunca çok sayıda keşif seferi ve saha incelemelerinde bulunmuş, onlarca eser vermiştir. Geride bıraktıkları incelendiğinde ömrünün hiçbir dakikasını boşa harcamadığı iddia edilebilir. Sefer raporları şeklinde yazdığı hacimli eserlerinin yanı sıra genel okuyucuya hitap eden seyahatname tarzındaki kitapları, makaleleri, bölgede çektiği yüzlerce fotoğraf, her gününü detaylı olarak anlattığı günlükleri, keşif seferleri süresince yürüttüğü kazılardan çıkartılarak Avrupa'ya ve Hindistan'a götürülen buluntular gibi her bir başlık ayrı ayrı ele alınması gereken inceleme konularıdır.

1.1 İlk Gençlik Yılları (1862-1887)

1800'lü yıllar Budapeşte'nin mimari, teknolojik ve kültürel anlamda oldukça hızlı değişim gösterdiği bir dönemdi ve ailesi şehrin Yahudi burjuvazisinden kabul edilmekteydi. Bu durum, Stein'in gözlerini açtığı aile ortamına, eğitim sürecine ve yaşamını şekillendirmesine yansımıştır. Annesi Anna (1817-1888), varlıklı bir ailenin çocuğudur ve babası Nathan (?-1889) hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Stein, 26 Kasım 1862 tarihinde ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya geldiğinde, ablası Theresa (1841-1882) 21 ve ağabeyi Ernst (1843-1902) 19 yaşındaydı. Dayısı Prof. Ignac Hirschler (1823-1891), Budapeşte'de ünlü bir göz doktoruydu ve 1861-1863 yıllarında Budapeşte Yahudi cemaatinin başkanlığını yapmıştı. Toplumda entelektüel ve önde gelen konumu itibarıyla, Stein'in eğitimini yönlendirmişti. Ailesi, Stein'a dedesi Mark'ın ve Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un bileşiminden oluşan Mark Aurel ismini uygun görmüştü. Yahudiler 1867 yılından itibaren eşit vatandaşlık hakkı elde ettikleri için, bu tarihin öncesinde doğan birçok Yahudi çocuk gibi Stein da vaftiz ettirildi. Lutheryen kilisesinde gerçekleşen vaftiz, tam olarak bir din değiştirme değil, eğitimleri ve mesleki yaşamları süresince herhangi bir kısıtlama yaşamaması için yapılmıştı^[2].

Eğitim hayatına ilk olarak 1871'de Piarist Gymnasium'da^[3] başladı. Katolik bir kurum olmasına rağmen, birkaç Yahudi çocuğun eğitimine müsaade edilmişti. Burada iki yıl boyunca Latince, Grekçe, Matematik, Macar tarihi ve klasik tarih konularında eğitim aldı. 1873'te, Almancasını ilerletmesi için Dresden Lutheran Kreuzschule'ye^[4] yatılı olarak gönderildi ve burada da Grekçe, Latince, Fransızca ile İngilizce eğitime devam etti. Filoloji ekseninde devam eden eğitiminin yanı sıra öğretmenin verdiği Lucius Flavius Arrianus'un^[5] *The Campaigns of Alexander* isimli kitabının etkisi ile geleceğe dair kararları şekillenmeye başlamıştı^[6]. 15 yaşında Budapeşte'ye geri dönerek Macar Bilimler Akademisinin kütüphanesinde araştırmalarını sürdürdü ve Sir William Jones^[7] (1746-1794) ve Sandör Körösi

[2] Eva Apor, "Sir Aurel Stein and His Hungarian Background" (Sir Aurel Stein Proceedings of the British Museum Study Day 23 March 2002), Helen Wang (Ed.), British Museum Occasional Paper, Number 142, 2004, ss. 1-4.

[3] Gymnasium: Bazı Avrupa şehirlerinde lise yerine kullanılan isimdir ancak burada genel bir eğitim kurumu kastedilmektedir. Piarist: 16. Yüzyılın sonlarına doğru kurulan dini eğitim veren okullardır.

[4] Almanya'nın en eski okullarından biridir ve Dresden'de eğitim veren en eski eğitim kurumudur. 1215 yılına kadar geriye giden tarihinden bahsedilmektedir ve 1300 tarihli, kurumun adı geçen bir doküman mevcuttur. Orta çağ döneminde burada, kilise korosu için yetiştirilen çocuklara, din ve müzik eğitimi verilmekteydi.

[5] Antik Romalı tarihçi, yönetici, asker ve filozof.

[6] Apor, "Sir Aurel Stein and His Hungarian Background", s. 4.

[7] Britanya Hindistan'ında, Bengal Yüce Mahkemesi'nde hâkim olarak çalıştı. Bu dönemde Latin, Grek, İran ve Sanskrit dilleri üzerinde uzmanlaştı. Avrupa'da Göttingen gibi üniversitelerde ders verdi; Annabel Walker, Aurel Stein Pioneer of the Silk Road, John Murray, London 1995., s. 14.

Csoma^[8] (1784-1842) gibi oryantalistlerin çalışmalarını inceledi. Yine bu dönemde dayısının arkadaşı Armin Vambéry ile tanışmış, kalan yaşamı boyunca mektuplaşmayı sürdürmüştür. 1879'da Viyana Üniversitesi'nde bir yıllığına Filoloji ve Sanskritçe eğitimi aldı ve 1880'de Hindistan'ın eski yazı çalışmalarında öne çıkan isimlerden J. George Bühler'den eğitim almak için Leipzig'e gitti. 1881'de Tübingen Üniversitesi'ne giderek, üç yıl boyunca Hindoloji alanında ve Pers dönemi dilleri, inançları üzerinde çalıştı. 1883 yılında bu alanları kapsayan doktora eğitimini bitirdi^[9]. Macaristan Bilimler Akademisi'nin yurt dışı eğitim bursu ile Tübingen'deki araştırmalarını tamamladı ve 1884-1885 ile 1886-1887 yılları arasında İngiltere'de, Oxford, Cambridge ve Londra arşivlerinde, Hindistan bölgesi özelinde, metal para ve el yazmaları gibi oryantal koleksiyonlar üzerinde çalıştı. Arada kalan süre zarfında Macaristan'da Ludovica Akademisi'nde eğitim alarak askerlik görevini tamamladı^[10].

İngiltere görevlendirmesi ile Hindistan'da çalışarak emekli olmuş kişiler, Londra'ya döndüklerinde ikamet ettikleri bölgeye, onlardan dolayı, *Asia Minor* (Küçük Asya) denilmekteydi. Stein İngiltere'de kaldığı dönemde, bu kişilerle irtibat halinde olmuştur. *Doğu Hindistan Şirketi*'nde subay ve diplomat olarak görev yapan ve Ahemeniş döneminden kalma Darius kitabesinin alfabetini çözen Sir Henry Rawlinson (1810-1895) ile Marco Polo'nun seyahatnamesinin çevirisini yapan Sir Henry Yule (1820-1889) bunlardan öne çıkan isimlerdir^[11]. Oryantal çalışmalara odaklandığı bu dönemde Hindistan dilleri ve kültürleri hakkında oldukça fazla bilgi edinmişti ve yine bu kişilerin vasıtasıyla Hindistan'da Pencap Üniversitesi'nde araştırmalarını sürdürürken koordineli olarak çalışabileceği okul müdürlüğü işine başladı^[12].

İngiltere'de kaldığı dönemde Stein, ilk akademik yazılarını kaleme aldı. Bunlar, *Budapeste Szemle*^[13] dergisinde yayınlanan *Az O-persa Vallaos Irodalom-ro*^[14] isimli makalesi, 1886'da Viyana'da gerçekleştirilen VII. Uluslararası Oryantalistler Kongresi için *Hindu Kush and Pamir in Ancient Iranian Geography* isimli yazısı ve 1887'de yayınlanan *Zoroastrian Deities on Indo-Scythian Coins* isimli makalesidir.

[8] Tibetçe'nin dilbilgisini aktaran kitabı ve Tibetçe-İngilizce sözlük çalışmaları ile Batıda Tibetolojinin kurucusu olarak kabul edilen Csoma'nın, Türkoloji alanında da önemli çalışmaları bulunmaktadır.

[9] Walker, Aurel Stein, ss.13-17.

[10] Walker, Aurel Stein, ss. 17-19.

[11] Susan Whitfield, Aurel Stein on the Silk Road, Serindia Publications, Chicago 2004 s. 11.

[12] Walker, Aurel Stein, ss. 22-23.

[13] Budapeşte İncelemesi

[14] Eski İran'da Dini Edebiyat

1.2. Hindistan ve Çalışma Hayatı (1887-1900)

Hindistan'da geçirdiği yıllar Stein'in olgunlaşma dönemi olarak değerlendirilebilir. Pencap'ta geçirdiği 13 yılı kapsayan bu süre zarfında, Hindistan coğrafyasında küçük çaplı çok sayıda araştırma gezileri yapmış, Sanskritçe öğrenmiş ve bu dildeki bazı eserlerin çevirisini yapmıştır. İngiltere'den gelmiş üst düzey askeri personel ve akademik araştırmacılarla birlikte zaman geçirerek oryantal çalışmalarını olumlu yönde etkileyecek bir rota çizmiştir.

1888 Şubat ayında görevine başlayan Stein'in ilk eserlerinden biri, Keşmirli Brahman *Kalhana*'nın krallık dönemine ait el yazmalarından Rajatarangini'nin^[15] edisyon kritiği ile 10 yılı bulan çeviri çalışmasıdır. Bu eserin birinci cildinin çevirisini 1897'de Paris'te düzenlenen 11. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde tanıtmıştır. Eş zamanlı olarak bölgede kısa süreli araştırma gezilerine çıkmaktaydı. Keşmir bölgesinde bulunduğu bir gezide, başkent Jamnu'da Mihrace Sir Pratap Sih ile tanıştı ve aile kütüphanelerini inceledi. Batıda henüz fark edilmemiş çok sayıda eski eser içeren bu kütüphanenin kataloğunu dört yıl süren bir çalışma ile hazırladı. 1888 yılında gerçekleştirdiği bu gezinin kayıtlarını Ağustos-Ekim 1889 tarihlerinde Münih gazetesi *Allgemeine Zeitung*'da, *Eine Ferienreise nach Srinagar*^[16] başlığı ile yazı dizisi olarak yayımlandı^[17].

Hindistan coğrafyasında gerçekleştirdiği araştırma gezilerinde başvurduğu ana kaynaklardan biri Hsüan-tsang'ın (602-664) *Büyük T'ang Sülalesi'nin Batı Bölgesi Hatıraları* isimli eseridir. Daha ilk karşılaştırmalarından itibaren topografya bilgilerinin doğruluğunu şaşırtıcı bulmuştu. *Budist Pausanias*^[18] adını verdiği Budist hacinin eserini sonraki keşif seferlerinde yanından hiç ayırmadı^[19]. Hsüan-tsang'ın eserinde bahsi geçen bir tarihi eseri araştırmak için 500 rupi destek aldı ve ilk arkeolojik çalışmalarından birini gerçekleştirdi.

Hindistan süreci, İngiltere'deki eğitim döneminden sonra, çok sayıda oryantalist araştırmacı ile tanıştığı bir dönemdir. Fred Henry Andrews, 50 yıllık bir dostluğa imza atacakları ve Stein'in çalışmalarına sadece Asya'da değil, İngiltere'de de destek vermeye devam edeceği bir kişidir. Sylvain Levi^[20], Eduard Chavan-

[15] Eserin İngilizce çevirisinin ismi *Chronicle of the Kings of Kashmir*'dir

[16] Srinagar'a Bir Tatil Gezisi

[17] Walker, Aurel Stein, s. 34.

[18] Pausanias: Milattan sonra ikinci yüzyılda yaşamış ünlü Yunan coğrafyacı ve gezgin. Roma imparatorlarından Antonious Pius (MS 138-161) ve Marcus Aurelius (MS 161-180) zamanında yaşamıştır. Yunanistan'ın tasvirini yapan on ciltlik bir eser kaleme almıştır.

[19] Walker, Aurel Stein, ss. 45-50.

[20] Sylvain Levi (1863-1935), oryantalist ve Hindoloji uzmanıdır. Toharca metinler üzerinde çalışmıştır.

nes^[21] ve Alfred Foucher^[22] ile, Hindistan'da buldukları sırada tanışmış ve onların araştırmalarına katılmıştır. Ayrıca, Hindistan'a uzun süreli çalışmak için gelen diğer batılı kişilerle ortak lojmanlarda kalmaktaydılar. Stein onların arasında en yaşlıları olduğu için lakabı *General* idi. Stein'in ekibinde bulunan yardımcı personellerden Türk olanlar *Beg(bey)* unvanını da ekleyerek *General Bey* derlerdi ki zamanla bu söylem yerleşmiş oldu^[23].

1897'de Oryantalistler Kongresi'ne katılmak için gerçekleştirdiği Avrupa seyahatinde birçok akademisyen ve araştırmacı ile görüşmeler yapmış, hayatının geri kalanına yön verecek kararlar almasını sağlamıştır. Aslında Avrupa'ya geri dönmeyi ve üniversitede çalışmayı hayal ediyordu. Ancak Avrupa'da gittikçe artan Yahudi karşıtlığı nedeniyle, ailesi Hindistan'da kalmasında ısrar etti. Öte yandan Türkistan coğrafyasında, Yüzbaşı Deasy ve Sven Hedin keşif seferleri düzenlemişti. Bu seferlerde düzenlenen kazılarda çok sayıda yazma eser bulunmuştu ve Avrupa'ya getirilmişti. Bölgede görev yapan üst düzey Rus komutanlar yine benzer şekillerde el yazmalarına ulaşmışlardı. Sven Hedin'in keşif sonrası kaleme aldığı *Through Asia*^[24] isimli eserini inceledikten sonra Hindistan'da kalarak buna benzer bir keşif seferi gerçekleştirmeye karar verdi^[25]. Dönüşünde Pencap yönetimine Kaşgar üzerinden Hotan'a gerçekleştireceği, 6800 rupi yani 450 poundluk bütçeli bir keşif seferinin teklifini sundu^[26]. 1899'da Hindistan Genel Valisi Lord Curzon^[27] Lahor'u ziyaret etmişti ve müze ziyaretinde Stein kendisine rehberlik etti. Görüşme esansında, keşif seferi tasarısından kendisine bahsetti ve destek gördü^[28].

Bu dönemde Stein, Kalküta Medresesi müdürlüğüne atandı ve 1899'da Bengal'e taşındı. 800 rupi maaş, 250 rupi kişisel giderler için ödenek, ücretsiz lojman ve emeklilik hakkı verilmişti. Aynı zamanda keşif seferi başvurusuna onay çıkmıştı. Temmuz 1900 tarihinden itibaren bir yıl izin verilmiş, Hindistan, Pencap ve Bengal yönetimlerinin ödeyeceği toplam 9000 rupilik ödenek çıkmıştı. Ayrıca sefer süresince harita çalışmalarını da gerçekleştirebilmesi için 2000 rupilik des-

[21] Eduard Chavannes (1865-1918), Çin tarihi ve dini inançları hakkında uzman, Fransız Sinologtur. 1889-1893 yıllarında Çin'de geziler yapmıştır. 1907'de yaptığı Çin seyahatinde, kaynakları tarayarak Türklerle ilgili bilgi toplamıştır. Sima Qian'ın Shiji adlı eserini çevirmiştir.

[22] Alfred Charles Auguste Foucher (1865-1952), Fransız bilim adamı, Hindistan ve Afganistan bölgesinde Budizm heykelleri üzerinde araştırmalar yapmış bunlarla Grek dönemi heykeller arasında bağlantı olup olmadığı sorusunu sormuştur.

[23] Walker, Aurel Stein, s. 55.

[24] Asyanın Çöllerinden ismiyle Prof. Dr. Ali Osman Öztürk tarafından Türkçeye çevrilerek 2017'de yayınlanmıştır.

[25] Walker, Aurel Stein, s. 60.

[26] Whitfield, Aurel Stein, s. 23.

[27] Lord George Nathaniel Curzon (1859-1925): 1898'de Hindistan'a genel vali olarak atandı. 1922 İngiltere kabinesinde Dışişleri bakanı olarak görev aldı ve 1923 Lozan görüşmelerinde İngiliz heyetine başkanlık etti.

[28] Walker, Aurel Stein, s. 62.

tek Survey of India'dan verildi. Buluntular önce Londra'ya götürülüp incelenecek ve sonra Hindistan ile İngiltere'de bulunan ilgili müze ve arşivlere dağıtılacaktı. Türkistan coğrafyasında seyahat edebilmesi ve sefer sonunda Avrupa'ya yolculuk edebilmesi için Çin pasaportu çıkarıldı^[29]. Sefer hazırlıklarına başlayan Stein'a Türkçe öğretmek ve Türklerle iletişim kurmasını sağlamak için Hokand'dan Mirza Alim isminde bir yardımcı gelmişti. Stein, Mirza Alim için, *Hindistan'ın kast sistemiyle kısıtlanmadıklarını ve benim sadık arkadaşlığım için, sevgisini göstermeğe asla tereddüt etmediğini*, yazdı^[30]. Ayrıca sindirim sistemi sorunları olduğu için Türklerin yaptıkları yemekleri tercih ediyordu ve Kaşgar'da Sadak Akhun isimli bir Türk gruba katılacaktı. Gruba yardımcı olarak katılacak diğer kişiler, daha önce keşif seferinde bulunmuşlardı ve deneyimleri ile Stein'a ayrıca destek olacaktı^[31].

1.3. Birinci Keşif Seferi (1900-1901)

Küçük ölçekli araştırma gezilerinden ve düşük bütçeli kazı çalışmalarından sonra, Doğu Türkistan coğrafyasında sürdürülen keşif seferi yarısında *bende varım* dediği ilk seferine, Mayıs 1900 tarihinde başladı. Taklamakan Çölünü çevreleyen yollardan kuzey kolunda bulunan şehirler, Avrupalı ve Rus araştırmacılar tarafından incelenmeye alınmıştı. Bu nedenle Stein, güney kolunu hedef aldı. Asıl güzergahı Kaşgar'dan başlayacaktı ancak Hindistan'dan Kaşgar'a gidebilmek için, Hindikuş, Karakurum ve Pamir sıradağlarını aşması gerekmekteydi ve bunun için geçebileceği üç seçenektan biri olan Gilgit güzergahı idi. 320 km yolları vardı ve 12 günde kat edeceklerdi^[32]. Her ne kadar asıl hedefi Doğu Türkistan'ın kadim şehirlerinin kalıntıları olsa da yol üzerinde karşılaştığı tarihi eserleri ve şehirleri, insanların demografik özelliklerini, konuşulan dillerin yapılarını da incelemekten geri durmuyordu. Örneğin, Gilgit ile Hunza vadisi arasında, Rakaposhi Dağı'nın zirvesinde konumlanmış, Unesco Dünya Kültür Mirası listesindeki Baltistan Hisarı^[33] bunlardan biriydi. Temmuz ayının sonlarında Kaşgar'a ulaştılar^[34].

Nikolai Fyodorovich Petrovsky (1837-1908), Kaşgar Rus konsolosu olarak 1882'de görevine başladı. 1895 yılında bölgeden sorumlu Rusya'nın başkonsolosu olarak tayin edildi ve 1904 yılına kadar sürdürdü. Yerel yönetimler ve diplomatik çevrelerde etkisi o kadar fazlaydı ki kendisine *yarım padişah*^[35] denmekteydi.

[29] Walker, Aurel Stein, s. 66.

[30] Walker, Aurel Stein, s. 80.

[31] Whitfield, Aurel Stein, s. 25.

[32] Whitfield, Aurel Stein, s. 26.

[33] Bakınız, Unesco Dünya Kültür Mirası web sitesi Baltit Fort: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1882/> (11.11.2021)

[34] M. Aurel Stein, Sand-Buried Ruins of Khotan, Hurst and Blackett Limited, London 1904, ss. 10-112.

[35] Aleksandr Kolesnikov, Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı - XX. Yüzyılın Başı, Rakhat Abdieva (Çev.), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 22.

Stein'in seyahatine onay vermesi gereken isimlerden biriydi. Rusların bu etkili ismine karşı, İngiliz dengesini sağlayan isim George Macartney idi. Babasının Çin görevi sırasında Çinli bir bayanla evliliği ile dünyaya gelen Macartney'nin Kaşgar'da problem yaşamadan kalmasını, Çin ile olan bu bağı sağlıyordu. Boksör İsyanının^[36] yaşandığı bir süreçte, Stein'in bölgede herhangi bir problem ile karşılaşmaksızın seyahat ederek, araştırmalarını sürdürmesini sağlayan isimdi.

Stein, sefer ekibi ile 10 Eylül 1900'de Kaşgar'dan Yarkent'e doğru yola çıktı^[37]. Macartney, Çin devlet tahvili almasını ve konakladığı şehirlerde kullanacağı para birimine çevirmesini söylemişti. Şehre ulaştığında tahvillerini bozduarak ihtiyaçlarını karşıladı. 17 Eylül'de geldiği Yarkent'te^[38] sulu tarım nedeniyle arkeolojik çalışma yapamayacak olan Stein, Hotan'a gitti. Arkeolojik alanların talan edilmesinden dolayı, Afgan tüccarların lideri Bedrüddin Han ve Hotan'ın Çin temsilcisi/ambanı Pan, Stein'a şehrin güneyinde kalan Kun-Lun Dağlarında araştırma yapması için destek verdiler^[39]. Bu araştırmanın ardından Stein, şehrin kuzeyinde kalan artık harabeye dönmüş eski bir yerleşim yeri Dandan-uiliq'de arkeolojik çalışmalara başladılar ve tapınak ile evlerden oluşan 14 yapıyı ortaya çıkardılar. Sven Hedin burada araştırma yapmamıştı. İlk kazı çalışması yapan Avrupalı, Stein'di. Çin prensesinin ipekböceği kozalarını saçının içinde saklayarak Çin'den kaçırdığını tasvir eden resim buradan çıkartılan en önemli buluntulardan biriydi^[40].

Aralık ayını Dandan-uiliq'de geçiren Stein, rotasına devam ederek, Niya'nın kuzeyinde kazı çalışmalarını sürdürdü^[41]. Buradan da daha önceki yerlerde olduğu gibi çok sayıda yazma eser ortaya çıkarılmıştı^[42]. Kazı çalışmalarının son durağı Endere idi^[43] ve 1901 Şubat'ının sonuna doğru araştırmalarını bitirerek Hotan'a geri döndüler. Buluntuları İngiltere'ye göndermek için kasalayı hazırladı^[44] ve 1 Mayıs'ta Hotan'dan ayrıldı. Kaşgar'dan ise 29 Mayıs'ta yola çıkmıştı. İngiltere'ye vardığında kendisine British Museum'da oda tahsis edildi ve burada eserleri ayırarak envanterini çıkardılar^[45].

[36] Kasım 1899-Eylül 1901 tarihleri arasında, Boksör Cemiyetinin, 19. yüzyılda Çin'de etkin olan yabancı devletlerin güçlerine karşı çıkardıkları isyandır. İtalya, ABD, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Japonya, Almanya, İngiltere ve Rusya'dan oluşan "Sekiz Devlet İttifakı" tarafından bastırılmıştır. Çok sayıda Çinliye zarar verilirken, bazı şehirler yağmalanmıştır.

[37] Stein, Ruins of Khotan, ss. 130-139.

[38] Stein, Ruins of Khotan, s. 151.

[39] Stein, Ruins of Khotan, ss. 190-225.

[40] Stein, Ruins of Khotan, ss. 251-300.

[41] Stein, Ruins of Khotan, ss. 319-387.

[42] Stein'in İç Asya'da bulunduğu Hotanca metinlerin kataloğu, Khotanese Manuscripts from Chinese Turkestan in the British Library adıyla ve Ursula Sims-Williams'ın katkılarıyla P. O. Skjærv tarafından hazırlandı, 2002 yılında yayınlandı (London: The British Library); Whitfield, Aurel Stein, s. 134.

[43] Stein, Ruins of Khotan, ss. 390-400.

[44] Stein, Ruins of Khotan, ss. 460-467.

[45] Stein, Ruins of Khotan, ss. 468-480.

19 Ekim 1901'de Hindistan'a dönmek üzere yola çıktı. 1902'de Genel Vali Lord Curzon'a keşif seferinden elde ettiği örneklerden sunum yaparak, sefer raporunu İngiltere'de yazmak için izin istedi ve onaylandı. 1902 ve 1903 yıllarını İngiltere'de ve aile ziyaretleri ile kısmen Avrupa'da geçirdi. Yine 1902'de Hamburg'da XIII. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde keşif seferinin tanıtımını yapmıştı. Seferinin ilk raporu *Sand Buried Ruins of Khotan* 1903 yazında yayınlandı. 1904'te Royal Geographic Society, Kun-Lun Dağlarında yürüttüğü araştırmalarını Back Grant ile ödüllendirdi. Ödül için yapılan ödeme ile Dresden'de eğitim gördüğü okulda öğrenciler için burs programı oluşturdu.

1904'te Hindistan'a geri döndü. Yeni görevi müfettişlik idi. Bu sayede hem okulları teftiş edebilecek hem de yöresel araştırma gezileri gerçekleştirebilecekti. Ekim ayında İngiliz Hükümeti adına görev yapmasının beşinci yılı dolması nedeniyle, İngiltere vatandaşlığına kabul edildi. Stein, ilk büyük çaplı keşif seferinin detaylı raporu *Ancient Khotan*'ı yazmaya devam ederken, diğer yandan daha büyük ölçekli ve geniş bir coğrafyayı kapsayacak ikinci bir keşif seferi için İngiltere'ye ve Hindistan'a başvurular yapıyordu. Yönetimlerden şüpheli yaklaşım olsa da Stein'in Hindistan'daki memuriyeti esnasında birlikte çalıştıkları ve artık İngiltere'de üst düzey akademisyen ve yönetici olan arkadaşlarının etkisiyle, ikinci keşif seferi için izin çıkmıştı. Bu sefer Hindistan hükümetinin verdiği ödeneğe ilave olarak British Museum 5000 pound verecekti.

1.4. İkinci Keşif Seferi (1906-1908)

Sefer raporunu tamamlamak için memuriyetinden izinli olan Stein, aynı zamanda ikinci keşif seferinin hazırlıklarını sürdürüyordu. Keşmir ve Peşavar'dan arkeolojik kazılar için gerekli araçları edinirken, ihtiyacı olan bazı malzemeleri ise Avrupadan getirtiyordu. Bunların arasında öne çıkan, konserve yiyeceklerin kullanılmaya başlaması olmuştu ve kalabalık bir ekip yolculuğunda önemli derecede katkı sağlıyordu.

İkinci seferini daha geniş kapsamlı bir coğrafyada yapmayı planlasa da asıl hedefi yine İpek Yolu'nun Taklamakan Çölünü çevreleyen güney kolundaki şehirlerdi. Keşif seferi yarışı devam ediyordu ve Stein gelişmeleri Macartney ile yaptığı mektuplaşmalar ile takip ediyordu. Macartney, 1904'ün son aylarında keşif seferi için Berlin'den yola çıkan Alman ekibini, Amerikan coğrafyacı Ellsworth Huntingdon'un çölde araştırma yaptığını ve Fransız Sinolog Paul Pelliot'nun bir keşif seferine hazırlandığını bildiriyordu. "*Grünwedel hasta, at üzerinde gidemez ve büyük bir bebek gibi bakılmak zorunda... Şüphesiz (diğer Almanlar) senin kavgaya hazır olduğunu bilselerdi, hasta ya da değil, Grünwedel'i çok önceden geride bırakırlardı*" yazmaktaydı^[46]. Yine Hindistan'dan eski mesai arkadaşı Percy

[46] Walker, Aurel Stein, s. 131.

Stafford Allen, İngiltere'den, Oryantalistler Kongresinde Le Coq ile görüştüğünü, Doğu Türkistan'ın paylaşıldığını ve Turfan bölgesinin Almanlara verildiğini yazıyordu. Stein böyle bir planlamanın olmadığını, bu durumun Rusya'nın oluşturduğu Orta Asya Arkeolojik Keşiflerinin Uluslararası Ortaklığı'nın bir önerisi olabileceğini belirtti. Ayrıca, Pelliot'nun keşif seferine Hindistan'dan başlaması durumunda, İngiltere ofisinin onu Ladakh güzergahına yönlendirerek bilinçli bir şekilde geciktirmesini istiyordu^[47]. Bu adıma gerek kalmamıştı çünkü Batı Türkistan'da bagajlarını kaybeden Pelliot, iki aylık bir gecikme ile, Stein'dan sonra, Ağustos 1906 tarihinde Kaşgar'a varabilmişti.

Bu seferinde zaman kazanmak için Hindistan ve Türkistan arasında kalan coğrafyada Çitral ve Hindikuş üzerinden gitti. Wakhan koridorundan geçmesi için Afganistan'dan izin alındı ve burada konakladığında Afgan emirinin emri ile Wakhan bölgesinden sorumlu Albay Şirin-dil Han ile akşam yemeği yediler. Stein, emire hediye edilmek üzere *Sand Buried Ruins of Khotan* kitabının imzalı bir nüshasını gönderdi^[48].

Stein, 8 Haziran 1906'da Kaşgar'a ulaştı. Macartney, Kaşgar resmi İngiliz konsolosluğuydu. Bu seferinin hazırlıklarında pasaportunu daha detaylı hazırlamış ve İngiltere eğitim bakanına eşdeğer olacak şekilde, üst düzey resmi görevli olarak onaylatmıştı. Bu iki değişiklik Stein'in sefer sürecinde çok rahat seyahat etmesini sağlamıştı. Birinci seferinde Çince bilmeyişinin ve ekibinde Çince bilen bir uzmanın olmayışının eksikliğini fazlasıyla hisseden Stein için, Macartney güvenilir bir Çinliyi ekibe dahil etmişti^[49]. Böylece Çince seviyesi çok iyi olan Pelliot ile rekabeti daha iyi olacaktı.

Stein, seferi için gerekli işlemleri tamamladıktan sonra 23 Haziran'da Kaşgar'dan ayrıldı^[50]. Sefer planı, önceki seferinde olduğu gibi Taklamakan Çölünü güneyden çevreleyen koldu ancak önemli bir hedef daha eklenmişti; Dun Huang Mağaraları^[51]. Mağaraların bakımı ile ilgilenen Wang, bir duvarın sonradan örüldüğünü tesadüfen fark ederek, duvarı kırdığında arkasında bulunan odada çok sayıda yazma eser olduğunu gördü. Milattan sonra üçüncü yüzyıldan itibaren kademeli olarak yapılan mağaralarda Budizm'le ilgili çok önemli heykeller,

[47] Walker, Aurel Stein, s. 139.

[48] M. Aurel Stein, *Ruins of Desert Cathay*, C. I, Macmillan and Co. Limited, London 1912, ss. 1-107.

[49] Stein, *Desert Cathay*, C. I, ss. 14-18.

[50] Stein, *Desert Cathay*, C. I, s. 126.

[51] Mogao Mağaraları, Dunhuang'a yakın bir yerde yer alan, sayısı yaklaşık 500'ü bulan Budist mağaralar ve yer altı odalarından oluşmaktadır. Bin Buddha Mağaraları, Dunhuang Mağaraları olarak da isimlendirilir. Aurel Stein ve Paul Pelliot'nun ilk girişimleriyle buranın ünü yayılmış, çok sayıda arkeolojik çalışma yapılmıştır. Fakat 1987'de Unesco Dünya Kültür Mirası listesine alınarak, hem arkeolojik çalışmaların bilimsel çerçevede yapılması hem de tarihi eser olarak yenilenmesi için 40.000 USD bütçe ayrılmıştır, <http://whc.unesco.org/en/list/440/> (13.11.2021).

çizimler ve resimler bulunmaktadır. 9. ve 10. yüzyıllarda Çin’de Budizm’e baskı artınca yazma eserler bu bölmeye saklanmış ve duvarla kapatılmıştı. Durumu Çin hükümetine bildirmesine rağmen önemli bir adım atılmadı. Öte yandan bölgede araştırma yapan çok sayıda batılı isimden Lajos Loczy, 1902’de bunu öğrenince, Stein’ı haberdar etmişti. Aynı zamanda bölgeye sefer planlayan diğer isimler de duymuştu. Ancak bu bölmeyle ilk girecek batılı Stein olacaktır.

Le Coq ve Grünwedel’in de hedefinde Dun Huang Mağaraları vardı fakat Stein’den ve diğer seferlerden haberdar değillerdi. Bununla birlikte Ekim 1905 tarihinde, Grünwedel’le buluşma noktası olan Kaşgar’da bekleyen Le Coq hastalandı ve bu seferi gerçekleştiremediler.

Temmuz ayının başlarında Hotan’a geldiler ve önceki seferinde Kun-Lun Dağları’nda başlattıkları Hotan nehrinin araştırmalarını sürdürdüler^[52]. Ayrıca Hotan ve Tibet arasında kalan bölgenin incelemelerini yaptılar. Bu arada Pelliot’un Kaşgar’da olduğu bilgisini Macartney’nin mektuplarından öğrenen Stein sefer güzergahına devam etti. Kadalık^[53] ve Niya’da^[54] kazı çalışmalarını gerçekleştirdiler. Bir sonraki hedef Çarklık^[55] ve ardından Lou-lan oldu. Araştırmalarını Sven Hedin’in sefer raporu olarak yayınlanan eseri ile karşılaştırıyordu ve ölçümler büyük oranda örtüşmekteydi. Ocak ayının sonunda Miran’da kazı çalışmalarına başladılar^[56]. Buradan çıkan eserler arasında 8. ve 9. yüzyıla tarihlendirilen Tibetçe ve Türkçe yazma eserler bulunmaktaydı ve bu durum her iki unsurun Çin’e karşı bölgede birlikte hareket ettiklerini göstermekteydi^[57]. Kazı alanını doldurtan Stein, tekrar gelmeyi planlıyordu ve diğer batılı araştırmacıların fark etmesini istemiyordu.

12 Mart 1907 tarihinde Stein, Dun Huang bölgesine ulaştı^[58]. Dun Huang Mağaraları sonraki yıllarda bilimsel olarak incelenecek ve yazma eserlerin bulunduğu bölüm 17 numaralı mağara olarak adlandırılacaktır. İzin işlemlerini sürdürürken, mağaradan çıkarılan bazı yazma eserlerin örneklerini görmüştü. Ancak bölüm kapalıydı ve Wang başka bir görev için seyahate çıkmıştı. Bekleme sürecinde bölgede incelemelerde bulunan Stein, Çin Seddi’nin Han Hanedanlığı Wu-Ti (M.Ö.140-87) döneminde yapılmış kısımlarını tespit etti. Yine yaptığı kazı çalışmalarında, en eski tarihli yazma eserleri gün yüzüne çıkarmıştı.

[52] Stein, Desert Cathay, C. I, ss. 152-160.

[53] Stein, Desert Cathay, C. I, ss. 236-247.

[54] Stein, Desert Cathay, C. I, ss. 259-279.

[55] Stein, Desert Cathay, C. I, ss. 332-346.

[56] Stein, Desert Cathay, C. I, ss. 436-460.

[57] Stein, Desert Cathay, C. I, ss. 445-451.

[58] Stein, Desert Cathay, C. I, ss. 497-510.

15 Mayıs'ta mağaralara dönen Stein, 21 Mayıs'ta Wang ile ilk kez görüştü. Ertesi gün Çinli yardımcısı görüşmeleri sürdürmüş hem mağaraya girme izni almış hem de birkaç tomar alıp getirmişti. 23-28 Mayıs tarihlerinde bölgede nöbet tutan askerler uykuda iken mağarayı ziyaret ediyor, incelemeleri sonucunda seçtiklerini alıyordu. Karşılığında belirli bir ödeme yapacağı bu çalışmayı üçü de çok gizli tutmuşlardı. Böylece Stein, Kansu bölgesinde araştırmalarını sürdürmeye devam edebilmişti. Haziran ayının başında Stein'dan şüphelenen Çinli yetkililer kontrole gelmişlerdi ancak durumu bilenler açık etmediği için bir şey tespit edemedi. 9 Haziran'a kadar eser çıkarmayı sürdüren Stein, bir yetkilinin difteri salgını uyarısı üzerine bölgeden ayrıldı çünkü o dönemde difteriye yakalanan on kişiden sadece bir kişi iyileşebiliyordu. Stein, 14 Haziran'da yedi kasa yazma eser ile beş kasa resim, dokuma ve diğer seçme eserlerin yüklü olduğu beş at arabasıyla Dun Huang'dan ayrıldı^[59]. 200 tomar eser ise daha sonra gönderilecekti ve tamamına 130 pound ödemişti. Birkaç ay sonra Pelliot aynı mağarada incelemelerde bulundu ve 90 pound karşılığında çok sayıda eseri alarak bölgeden ayrıldı^[60].

Stein'in burada yaptığı araştırma bir tür eser kaçırma gibi durmaktadır. Ancak 17 numaralı mağaranın ünü batılı ve Rus araştırmacılar arasında yayılmıştı. Stein burada hiç çalışmasa bile Pelliot ve diğerleri aynı adımı atacaklardı.

Kansu koridorunda An-hsi, Su-chou^[61], Kan-chou^[62] ve Nan-shan'da^[63] incelemeler yaptıktan sonra Kumul üzerinden Turfan bölgesine gitti^[64]. Elde ettiklerini 24 deveye yükleyerek Hotan'a gönderdi. Taklamakan Çölünü kuzeyden güneye kesen Keriya Nehri'nde incelemelerde bulunmak üzere Ocak 1908 sonunda yola çıktı^[65]. Çölde kaybolmalarına rağmen Nisan ayının ilk günlerinde Hotan'a ulaştılar. Eserlerini altı haftada tekrar paketleyerek, 55 deve ile Hindistan'a gönderdi^[66]. Eylül-Ekim aylarında Hotan Nehri'nin araştırmalarını sürdürmek için Kun-Lun Dağlarına tekrar yöneldi^[67] ancak donma tehlikesi geçirdi ve tedavi sürecinde bir ayağının üç parmağı kesildi.

İkinci keşif seferi böylece zorunlu bir şekilde sona ermişti. Önce Keşmir'e ardından 1909 Ocak ayında deniz yoluyla Avrupa'ya gitti^[68]. Üç yıl boyunca Avrupa'daki akrabalarını ve arkadaşlarını ziyaret etti ve Paris, Viyana, Münih, Ham-

[59] Stein, *Ruins of Desert Cathay*, C. II, Macmillan and Co. Limited, London 1912, ss. 9-66.

[60] Walker, *Aurel Stein*, s. 173.

[61] Stein, *Desert Cathay*, C. II, ss. 285-296.

[62] Stein, *Desert Cathay*, C. II, ss. 322-341.

[63] Stein, *Desert Cathay*, C. II, ss. 262-272.

[64] Stein, *Desert Cathay*, C. II, ss. 353-363.

[65] Stein, *Desert Cathay*, C. II, ss. 379-419.

[66] Stein, *Desert Cathay*, C. II, ss. 431-439.

[67] Stein, *Desert Cathay*, C. II, ss. 449-480.

[68] Stein, *Desert Cathay*, C. II, ss. 483-490.

burg, Frankfurt, Budapeşte, Cambridge’de bulunan üniversitelerde ders verdi. Ayrıca British Museum’da kendisine tahsis edilen bölümde eserlerini tasnif etmeye devam etti.

Birinci keşif seferinin detaylı raporu olan *Ancient Khotan* 1907’de, ikinci keşif seferinin ilk raporu *Ruins of Desert Cathay* ise 1912’de yayınlandı. A3 ebadında, 5 ciltlik detaylı raporu *Serindia* ise ancak 1921 yılında yayınlanabildi^[69].

1.5. Üçüncü Keşif Seferi (1913-1916)

1911 yılında Stein Hindistan’a geri döndü. Üçüncü keşif seferinin fikri oluşmuştu ancak Çin’in içinde bulunduğu siyasi dönüşüm süreci buna izin vermedi. Afganistan’da araştırma yapmak için başvurusu Afgan yönetimi tarafından reddedildi ve bu isteği birçok kez girişimde bulunmasına rağmen ölene kadar gerçekleştirmedi. 16 Haziran 1912’de ise Sir unvanı ile ödüllendirildi.

Üçüncü keşif seferinin hazırlıklarını sürdürürken Serindia’yı tamamladı ve Temmuz 1913’te Keşmir’den ekibi ile yola çıktılar^[70]. Kaşgar’a giderken bu yolculuğunda daha çok Müslümanların yaşadığı vadilerden ilerlediler ve harita uzmanları ile 3000 km² alanın haritasını çıkardılar. Ağustos sonunda Darkot Geçidini aşmışlardı. Sarıkol’da ekibinin bir bölümünü Yarkent üzerinden Hotan’a gönderdi, bekleme sürecinde bölgenin harita çalışmalarını sürdüreceklerdi. Sefer ekipmanları taşıyan ikinci bölümü Kaşgar’a önden gönderirken kendisi üçüncü bir bölümle Mustagh-Ata dağında ve çevresinde araştırmalarını sürdürerek Eylül sonunda Kaşgar’a ulaştı^[71].

Macartney Sir unvanını almıştı ve İngiliz konsolosu olarak görevini sürdürmekteydi. Le Coq’un bulunduğu Alman ekibi bölgede keşif seferini sürdürmekteydi ve bu durum Stein için rekabeti artırmaktaydı. Çok geçmeden seferine başlayan Stein, Hedin’in eserini inceleyerek benzer yerlerde araştırmalarda bulundu ve 21 Kasım’da Hotan’a ulaştı^[72]. Macartney’den diğerlerinin haberlerini alıyordu, Le Coq Kaşgar’a dönmüştü. Böylece Stein daha sakin ilerlemeye karar verdi ve tekrar Niya’da kazı çalışmalarını sürdürdü^[73]. Aralık’ta Çarklık’a, Ocak’ta Miran’a vardılar^[74] ancak daha önce çıkartmadığı için sakladığı eserler, Kont Otani’nin öncülük ettiği Japon ekip tarafından talan edilmişti. Yine de kalan eserleri alarak yoluna devam etti.

[69] Aurel Stein, *Serindia Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China*, Clarendon Press, Oxford 1921.

[70] Sir Aurel Stein, *Innermost Asia, Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-Su and Eastern Iran*, Clarendon Press, Oxford 1928.

[71] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss.

[72] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 90-100.

[73] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 140-155.

[74] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 169-175.

Stein yoluna devam ederken, Macartney'den Çin'in araştırmaları yasakladığını ve tutuklanma ihtimallerinin bulunduğunu uyararak mektupları almaktaydı. Stein kendi bağlantıları ile yerel yöneticilerle izin işlemlerini halletmeye çalıştı, Çin'den bir pasaport çıkarmamıştı. Bu şekilde ilerleyerek Şubat 1914'te 30 deve yükü ile Dun Huang'a vardılar^[75]. Çin Seddi buluntularının bölgesinde kazı çalışmalarını devam ettirdi ve Bin Buda Mağaraları'na gitti. Kendinden sonra Pelliot oldukça fazla eseri alarak Pekin'e gittiği için Çin yönetiminin dikkati Mağaralara yönelmişti ve Stein'in bu koşullarda buradan eser çıkarması seferini sonlandırmasına neden olabiliyordu^[76]. Gobi Çölü'nde ve Kansu bölgesinde incelemelerini sürdürdü, kazı çalışmaları yaptı^[77]. Avrupa'da I. Dünya Savaşı başlamıştı ve mektuplarında talep ettiği gazetelerin eline geçmesiyle birlikte, eşzamanlı olarak havadisleri takip ediyordu.

Kasım 1914 – Şubat 1915 aylarında Turfan bölgesinde çalıştılar^[78] ve bölgeden gitmesi için uyarıldığında eserleri taşıyan elli develik kervanı Kaşgar'a göndermişti^[79]. Astana bölgesinde kazı çalışmaları^[80] yaptıktan sonra Mayıs sonunda Kaşgar'a vardılar. Eserlerin hepsini yeniden paketleyerek, 182 büyük kasa eseri Keşmir'e gönderdi^[81].

Kaşgar'ın batısındaki bölgede araştırma yapmak isteyen Stein izin işlemlerini tamamladıktan sonra Alai vadisinden ilerleyerek Amu Derya Nehrinin yakınlıklarında bulunan Ulu Pamir dağlarında çalıştılar^[82]. Ekim 1915'te Semerkant'ta olan Stein, demiryolu ile Aşkabat'a gitti ve daha sonra Meşed'de bulunan İngiltere Konsolosluğu'na ulaştı^[83]. Şubat 1916'da toplamda 17.700 km yol kat ettikten sonra Delhi'ye varmıştı. Aslında Stein'in hedeflediği gibi çok verimli geçen bu seferi, Avrupa'nın içinde bulunduğu savaş koşulları nedeniyle istediği etkiyi uyandırmadı. Bu seferinin maddi desteğini Hindistan sağladığı için eserler Keşmir'de tasnif edilmekteydi^[84].

1.6. Orta Doğu Keşif Gezileri

Üçüncü seferinin ardından Avrupa'ya giden Stein, Serindia isimli eserinin çalışmalarını sürdürdü. Eş zamanlı olarak eserlerin kataloglanması ile ilgilendi.

[75] Stein, *Innermost Asia*, C. I, s. 343.

[76] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 343-370.

[77] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 371-518.

[78] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 566-640.

[79] Walker, *Aurel Stein*, s. 228.

[80] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 642-718.

[81] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 842-844.

[82] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 842-862.

[83] Stein, *Innermost Asia*, C. I, ss. 896-905.

[84] Stein, *Innermost Asia*, C. I, s. 979.

1924-1925 yıllarında Orta Doğu'da araştırmalar gerçekleştirdi. Buyk İskender'in seferlerinin anlatıldığı eserler ve Marco Polo'nun seyahatnamesini baz alarak incelemelerini surdrmekteydi.

1927-1928 yıllarında ise Pakistan ve İnan sınırlarında bulunan Beluistan bölgesinde kazı çalışmalarını devam ettirdi ve üçüncü keşif seferinin detaylı raporu A3 boyutunda 4 ciltlik *Innermost Asia* isimli eserini yayınladı. Orta Doğu'da Fırat ve Dicle nehirlerinin sahasında araştırmalarını devam ettirdi ve uçaktan incelemelerini yaptığı ilk havadan araştırma gezisini gerçekleştirdi.

1929-1930 yıllarında Amerika'da Harvard niversitesi'nde  keşif seferini içeren dersler verdi ve ders notları kitap olarak basıldı. Üniversite, buluntu eserler kendilerine verilmek üzere, destek verecekleri bir keşif seferi gerçekleştirmesini teklif etti ve dördüncü keşif seferinin tasarısı oluşmaya başladı.

1.7. Dördüncü Keşif Seferi (1930)

1930 yılında çıkacağı seferin izin işlemleri sürerken Japonya'ya akademik ve turistik amaçla iki haftalık yolculuğa ıktı. Döndüğünde başladığı seferinin daha ilk kazılarını Niy'a'da sürdürürken Çin görevlileri gelerek araştırmasını sonlandırdı. Buluntulara el konularak, kati şekilde dönmesi emredildi. Eserlerin sadece fotoğrafını ekebilmişti, bunları Amerika'ya gönderdi. British Library'de bunların mikro filmleri bulunmaktadır. Desteğin tamamını kullanmayan Stein'a Amerika, Orta Doğu'da sürdüreceği araştırmaların bir kısmını destekledi.

1.8. Orta Doğu Keşif Gezilerinin Devamı (1930-1943)

1932'yi takip eden dört yıl boyunca İnan'ın farklı coğrafyalarında dört araştırma gezisi gerçekleştirdi. 1932-1933, 1933-1934, 1935-1936 tarihli gezilerini sürdürebilmek için, İnan yönetimine kendi imkanları ile araştırmalarını sürdüreceğini, buluntuları İngiltere'de inceleyip kayıtları alındıktan sonra tamamının İnan'a verileceğinin garantisini vermesi gerekecekti. Beluistan, Sistan ile Basra ve Umman Körfezlerinin kuzey sahilleri ve Kirman gibi kuzeydeki eyaletlerde çalışmalarını ortaya koydu.

1937'de tedavi için Viyana'da kaldıktan sonra 1938'de Arapça bilgisini geliştirmek için Orta Doğu'ya döndü. 1938 sonları ile 1939 başlarında, özellikle Irak ve Ürdün coğrafyası olmak üzere bölgenin havadan yüzlerce fotoğrafını çekti. Bu iki araştırmanın fotoğrafları günümüzde University College London kütüphanesinde özel koleksiyonlar bölümünde bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölge-

si'nin ve Kuzey Irak'ın çok sayıda fotoğrafını içeren arşiv, 13 adet A2 boyutunda kutudan oluşmaktadır^[85].

1940-1941 yıllarında Pakistan eyaleti Rajasthan'da araştırma gerçekleştirdi. 1942-1943 yıllarında ise Indus Kohistan'da çalıştı. 1942-1943'te Bhawalpur, Chilas ve Las Belas'a keşif gezileri gerçekleştirdi.

1943'te Afganistan başvurusu kabul edildi ve gezisine başladıktan sonra hastalanarak 26 Ekim 1943'te vefat etti. Kabil'de bulunan Hristiyan mezarlığına, Hristiyanlık ritüelleri ile defnedildi. Mezar taşında şöyle yazmaktadır;

Marc Aurel Stein / Hindistan Arkeolojik Araştırmalar'dan / Bilim Adamı, Kâşif, Yazar / Yürüttüğü Gayretli Seyahatlerle / Doğu Türkistan, İran ve Irak'ta / Bilgimizin Sınırlarını Artırdı / 26 Kasım 1862'de Budapeşte'de Doğdu / 1904'te İngiliz Vatandaşı Oldu / 26 Ekim 1943'te Kabil'de Vefat Etti / Çok Sevilen Adam

Son sözlerinde ise; *yaşadığı hayattan çok mutlu olduğunu, vefat etmek için gelmeyi çok istediği Afganistan topraklarından daha iyi bir yer olamayacağını* belirtmekteydi.

2. SIR AUREL STEIN'İN ESERLERİ

Oldukça fazla eser kaleme almış olan Stein'in çalışmaları birçok farklı disiplinde ele alınabilir. Tarih alanından bakıldığında ise bilhassa Türkistan keşif seferlerinin buluntuları ve raporları, hem ait oldukları kadim dönemlere ışık tutmakta hem de yaklaşık yüzyıl önce seferin gerçekleştiği zamanı anlatmaktadır. Siyasi ve kültürel olmak üzere farklı açılardan değerlendirmelere tabi tutulması gerekmektedir.

2.1. Haritaları

Stein'i ön plana çıkaran Dun Huang Mağaralarından çıkardığı eserler olmakla birlikte, ortaya koyduğu diğer çalışmalar da hemen hemen aynı öneme sahipti. Bunlardan bir tanesi haritalardır. Taklamakan Çölünü çevreleyen güzergâh mer-

[85] Temmuz -Eylül 2013 tarihlerinde Erasmus Öğrenci Değişim Programı ile İngiltere'de bulunarak yüksek lisans tez çalışması için araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Farklı kurumlarda, Stein'in onlarca sayıda günlükleri, fotoğrafları, yazışmaları, mektupları incelenmiştir. Her birinin ayrı ayrı öneme sahip olduğu bu arşiv eserlerinin içinde, bahsi geçen fotoğraflar bilhassa değerlidir. Arşiv kutuları tek tek incelenmiş ve fotoğraflar değerlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti topraklarını da içeren çok sayıda önemli fotoğraf bulunmaktadır. Stein'in ömrünün son yıllarına denk geldiği için bu konuda kapsamlı bir rapor yayınlayamamıştır. Ancak notları, ilave açıklamalarla kitap olarak vefatından sonra basılmıştır. Bununla birlikte yakın dönem araştırmacıların ivedi bir şekilde yönelmesi ve incelemesi gereken bir konudur. Sir Aurel Stein's Limes Report, The full text of M. A. Stein's unpublished Limes Report (His Aerial and Ground Reconnaissances in Iraq and Transjordan in 1938-39) Edited and with a Commentary and Bibliography; Shelagh Gregory ve David Kennedy, 1985.

kezde olmak üzere toplamda 20.000 km² alanın haritası çıkarıldı. Keşif Seferlerinin detaylı raporunu aktaran eserlerinin bazı ciltleri sadece haritaları içermektedir. Bunun yanı sıra, haritaların renkli olarak sunulduğu özel basım eserler yayınlanmıştır ve son yıllarda ise bazı projelerin kapsamında dijital ortama aktarılarak, kullanıcıların sınırsız erişimine açılmışlardır. Örneğin, Dijital Silk Road Project kapsamında Google Earth programı ile örtüştürülerek, bölgenin fiziki noktalarını, dağlar, göller, akarsular şeklinde işaretlemektedirler^[86]. Dijital ortamda araştırmalar sürecinde görüntüler büyültüldüğünde piksel kaybı olmaksızın çalışma imkânı sunarken, hem günümüzde yaşamın devam ettiği şehirler incelenebilmekte hem de çok küçük tarihi yerler bile eşzamanlı olarak tespit edilebilmektedir. Böylece yazma eserlerin bizlere aktardığı yer isimlerini ve bazı tarihi konumları karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Üç keşif seferi sonucunda uzmanlarında katkılarıyla ortaya çıkarılan en kapsamlı haritası ekler kısmında verilmektedir.

2.2. Fotoğrafları

Kitapları, makaleleri ve günlükleri gibi fotoğrafları da geride bıraktığı hacimli arşiv eserleri arasında yerlerini almaktadırlar. Türkistan coğrafyasından itibaren hayatının sonuna kadar gerçekleştirdiği tüm seferlerinden çok sayıda fotoğraflarla dönmüştür ve bunlar günümüzde İngiltere'nin kraliyet kurumlarının arşivlerinde sefer başlıklarına göre bölüm bölüm muhafaza edilmektedir. Tüm fotoğrafların sayısı ile kıyaslandığında eserlerinde kullandıklarının sayısı çok kısıtlıdır. Ancak genel olarak fotoğrafların içerikleri hakkında bize fikir vermektedir. Yerel halkın, yöneticilerin ve önde gelen kişilerin fotoğrafları ile demografik araştırmalara destek sağlanabilirken, şehir ve köy yapılarının fotoğrafları ile kültürel çalışmalara kaynak sunabilmektedir. Örneğin son yüzyıl içerisinde yıkıma uğramış, tarihi eser konumundaki bazı dini yapıların fotoğrafları yer almaktadır. Çok sayıda doğa fotoğrafı ile coğrafi yapı, bitki örtüsünün o dönemdeki koşulları gözlemlenebilmektedir. Arkeolojik kazı çalışmalarının fotoğrafları ise kendi başlığı içerisinde bilimsel açıdan ayrıca kaynak oluşturmaktadırlar. Seferlerin açıklandığı bölümde bahsedildiği üzere, Orta Doğu araştırmalarında havadan çektiği fotoğraflar ise, tarihi ve stratejik açıdan önemli kaynaklardır ve Türkiye Cumhuriyeti toprakları ile Suriye'nin ve Irak'ın kuzey coğrafyasını içerdikleri için günümüz koşullarına da veri sağlayacak bir önem ile araştırmacılarını beklemektedirler.

[86] <http://dsr.nii.ac.jp/index.html.en> (13.11.2021)

2.3 Kitapları^[87]

- 1892 *Kalhana's Rajatarangini, or the Chronicle of the Kings of Kasmir*, 2 Cilt, Educational Society, Bombay.
- 1894 *Catalogue of the Sanskrit Manuscripts in the Ragunatha Temple Library of His Highness the Maharaja of Jammu and Kasmir*, Bombay.
- 1900 *Kalhana's Rajatarangini, a Chronicle of the Kings of Kasmir*, 2 cilt, Constable & Co, London.
- 1901 *Preliminary Report of a Journey of Archaeological and Topographical Exploration in Chinese Turkestan*, Eyre & Spottiswoode, London.
- 1903 *Sand-Buried Ruins of Khoten: a Personal Narrative of a Journey of Archaeological and Geographical Exploration in Chinese Turkestan*, Fisher & Unwin, London.
- 1907 *Ancient Khoten: Detailed Report of Archaeological Explorations in Chinese Turkestan*, 2 Cilt, Clarendon Press, Oxford. [Yeniden Basım Hacker Art Books New York 1975.]
- 1908 *Mountain Panoramas From the Pamirs and Kwen Lun*, Royal Geographical Society, London.
- 1908 *Homokba Temetett Városok*^[88], Budapest.
- 1912 *Ruins of Desert Cathay: Personal Narrative of Explorations in Central Asia and Westernmost China*, 2 Cilt, Macmillan & Co. Ltd, London. [Yeniden Basım Dover Publications Inc, New York 1987.]
- 1912 *Annual Report of the Archaeological Survey of India, Frontier Circle, 1911–12*, DC Anand & Sons, Pes-hawar.
- 1913 *Romvárosok Ázsia Sivatagjaiban*^[89]. (Irta Stein Aurel. Az angol eredeti nyomán átdolgozta Halász Gyula), Budapest.
- 1921 *Serindia: Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China*, 5 Cilt, Clarendon Press, Oxford. [Yeniden Basım Motilal Banarsidass, New Delhi 1980.]
- 1921 *The Thousand Buddhas. Ancient Buddhist Paintings From the Cave-Temples on the Western Frontier of China*, Quaritch London.
- 1923 *Hatim's Tales: Kashmiri Stories and Songs, Recorded With the Assistance of Pandit Govind Kaul* (ed. with G.A. Grierson), John Murray, London.
- 1923 *Memoir on Maps of Chinese Turkestan and Kansu From the Surveys Made During Sir Aurel Stein's Explorations, 1900–1, 1906–8, 1913–15* (Major K. Mason and J. de Graaff Hunter'dan ilave yazılar ile), 2 Cilt, Trigonometrical Survey Office, Dehra Dun.
- 1925 *Legbelsőbb Ázsia: Földrajzának Hatása a Történetben*^[90], MTA Budapest.
- 1928 *Innermost Asia: Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kansu and Eastern Iran*, 4 Cilt, Clarendon Press, Oxford. [Yeniden Basım Cosmo Publications, New Delhi 1981.]
- 1929 *On Alexander's Tracks to the Indus: Personal Narrative of Explorations on the North-West Frontier of India*, Macmillan, London. [Yeniden Basım Indus Publications, Karachi 1995.]
- 1929 *An archaeological Tour in Waziristan and Northern Baluchistan (Memoirs of the Archaeological Survey of India 37)*, Central Publication Branch, Calcutta.
- 1930 *An Archaeological Tour in Upper Swat and Adjacent Hill Tracts (Memoirs of the Archaeological Survey of India 42)*, Central Publication Branch, Calcutta.
- 1931 *An Archaeological Tour in Gedrosia (with appendix by Lt. Col. R.B. Sewell and Dr B.S. Guha)*, (Memoirs of the Archaeological Survey of India 43), Central Publication Branch, Calcutta.
- 1933 *On Ancient Central Asian Tracks: Brief Narrative of Three Expeditions in Innermost Asia and North-Western China*, (edited and introduced by Jeannette Mirsky) Macmillan, London. [Yeniden Basım Pantheon Books (Random House) New York 1964.]

[87] Istvan Erdelyi (ed.), *Sir Aurel Stein Bibliography 1885-1943*, EuroLingua, Bloomington-Indiana 1999, ss. 17-25. Referans verilen eser incelenmekle birlikte, daha önce bahsedilen araştırma sürecinde bu eserlerin birçoğu tetkik edilerek, kronoloji oluşturulmuştur.

[88] Kuma Gömülmüş Şehirler. Çeviri yapılırken, İngilizce dışındaki dillerde dijital ortamlarda bulunan çeviri programları kullanılmıştır.

[89] Asya Çöllerindeki Şehirleri Harap Etmek.

[90] İç Asya Coğrafyasının Tarihi Etkisi.

- 1935 Ösi Ösvényeken Ázsiában^[91], Budapest.
 1937 *Archaeological Reconnaissances in North-Western India and South-Eastern Iran*, Macmillan, London.
 1940 *Old Routes of Western Iran: Narrative of an Archaeological Survey*, Macmillan, London. [Yeniden Basım Greenwood Press, New York 1969; Yeniden Basım Oriental Reprints Series B2, Library of the Hungarian Academy of Sciences – Csoma de Körös Society, Budapest 1994]

2.4 Makaleleri, Ders Notları, Sunumları ve Diğer Yazıları^[92]

- 1885 "Az O-perzsa Vallaos Irodalomrol^[93]" (Eski Perlerde Dini Edebiyat)
 ? "Avesta"
 1886 "Afghanistan in Avestic Geography", *The Indian Antiquary* 15, ss. 21–23.
 1887 "The New Asiatic Society of Italy", *The Indian Antiquary* 16, s. 226.
 1887 "Zoroastrian Deities on Indo-Scythian Coins", *Oriental and Babylonian Record*, London.
 1887 "The Greek Sanpi on Indo-Scythian Coins", *The Academy*, 10 Sept 1887, no. 801.
 1888 "Zoroastrian Deities on Indo-Scythian Coins", *The Indian Antiquary* 17, ss. 89–98.
 1893 "On the History of the S'ahis of Kabul in Festgruss an Rudolf von Roth".
 1895 "Notes on the Ancient Topography of the Pir Pantsal Route", *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, 64, part 1, ss. 376–86.
 1896 "The District of Cikhsa", *The Indian Antiquary* 25, ss. 174–175.
 1897 "The Castle of Lohar", *The Indian Antiquary* 26, ss. 225–232.
 1897 "Notes on Maps of Ancient Kasmir and Srinagar", ss. 75–85.
 1898 "Inscriptions of the Buner Type", *Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal* 17, ss. 1–19.
 1899 "Memoir on the Maps Illustrating the Ancient Geography of Kashmir", *Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal* 68, part 1, extra no. 2, ss. 1–232.
 1899 "Preliminary Report of an Archaeological Tour with the Buner Field-Force", *The Indian Antiquary* 28, ss. 14–28, 33–46, 58–64 (Penjap hükümetine sunulan rapor, 26 July 1898).
 1899 "Notes on the Monetary System of Ancient Kasmir", *Numismatic Chronicle*, series 3, 19, ss. 125–174.
 1899 "Notes on Inscriptions from Udyana, Presented by Major Deane", *Journal of the Royal Asiatic Society* 1899, ss. 895–903.
 1889 "Eine Ferienreise nach Srinagar, aus Briefen^[94]", *Sonder-Abdruck aus der Allgemeinen Zeitungen*, Munich, ss. 1–37.
 1900 "A Sanskrit Deed of Sale Concerning a Kasmirian Mahabharata Manuscript", *Journal of the Royal Asiatic Society* 1900, ss. 187–194.
 1900 "Preliminary Note on an Archaeological Tour of the Indus", *The Indian Antiquary* 29, ss. 145–146.
 1901 "Notes on an Archaeological Tour in South Bihar and Hazaribagh", *The Indian Antiquary* 30, ss. 54–63, 81–97.
 1901 "Archaeological Work About Khoten", *Journal of the Royal Asiatic Society* 1901, ss. 295–300.
 1901 "Archaeological Discoveries in the Neighbourhood of the Niya River", *Journal of the Royal Asiatic Society* 1901, ss. 569–572.
 1901 "Note on Topographical Work in Chinese Turkestan", *The Geographical Journal* 17, ss. 409–414.
 1902 "A Journey of Geographical and Archaeological Exploration in Chinese Turkestan", (Royal Geographical Society'de verile ders) *The Geographical Journal* 20, ss. 575–610.
 1904 "A Journey of Archaeological and Geographical Exploration in Chinese Turkestan", *Smithsonian Report for 1903*, ss. 747–774.
 1905 "White Huns and Kindred Tribes in the History of the Indian North-West Frontier", *The Indian Antiquary* 34, ss. 73–87

[91] Asya'daki Antik Yollar.

[92] Erdelyi (ed.), Sır Aurel Stein Bibliography, ss.26-50.

[93] Opera Dini Edebiyatı Hakkında.

[94] Srinagar'a Bir Tatil Gezisi, Mektuplarım.

- 1905 Report of the Archaeological Survey Work in the North-West Frontier Province and Baluchistan, January 1904–March 1905 (Peshawar).
- 1906 "Hsuan-Tsang's Notice of P'i-mo and Marco Polo's Pein", *T'oung Pao* 7, ss. 469–480.
- 1908 "Földrajzi és Régészeti Kutatások Belső-Ázsiában^[95]", *Földrajzi Közlemények* 37 (7/8), ss. 281–294; 329–344.
- 1909 "Explorations in Central Asia 1906–8".
- 1909 "Explorations in Central Asia, 1906–8", *The Geographical Journal* 34, ss. 5–36 (part 1) and 242–271 (part 2).
- 1909 "Archaeological Notes During Explorations in Central Asia in 1906–8" (part 1), *The Indian Antiquary* 38, ss. 297–302.
- 1909 "Exploration Géographique et Archéologique en Asie Centrale (1906–1908)", *La Géographie: Bulletin de la Société de Géographie* 20, ss. 137–154.
- 1909 "Geographische und Archäologische Forschungsreisen in Chinesisch-Turkestan", *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in München* 4, ss. 147–148.
- 1909 "Geographische und Archäologische Forschungsreisen in Zentralasien 1906–1908", *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien* 52, ss. 289–324.
- 1909 Stein's Paper to Royal Geographical Society Meeting, Repeated from Times Weekly Edition 12 Feb, 12 March, *T'oung Pao* 10, ss. 241–251.
- 1909 "Across the "Sea of Sand": A Journey Through the Taklamakan Desert, Travel and Exploration 2", ss. 193–204; 257–265.
- 1909 (Macartney, Aurel Stein, L.D. Barnett, Lord Curzon, Henry Trotter, T.H. Holdich, Sven Hedin) "Explorations in Central Asia, 1906–8: Discussion", *The Geographical Journal* vol. 34, no. 3 (Sept), ss. 264–271.
- 1910 "Archaeological Notes During Explorations in Central Asia in 1906–8" (part 2), *The Indian Antiquary* 39, ss. 11–18 and 33–43
- 1910 "Note on Buddhist Local Worship in Mohammadan Central Asia", *Journal of the Royal Asiatic Society* 1910, ss. 839–845.
- 1910 "Explorations in Central Asia, 1906–08", *Scottish Geographical Magazine* 26, ss. 226–240; 281–293.
- 1911 "Note on Maps Illustrating Dr. Stein's Explorations in Chinese Turkestan and Kansu", *The Geographical Journal* 37, ss. 275–280.
- 1911 "Belső-Ázsia Általános Kiszáradásának Kérdése^[96]", *Földrajzi Közlemények* 39 (2), ss. 60–67.
- 1912 "Excavations at Sahri Bahlol" in *Archaeological Survey of India Annual Report 1911–1912*, ss. 95–119.
- 1912 "Excavations at Sahri Bahlol", in *Archaeological Survey of India Frontier Circle –Annual Report 1911–1912: art II*, ss. 9–16.
- 1912 "Ruined Sites at Ghazi Shah and Asgram", *Archaeological Survey of India Annual Report 1911–1912*, section ix, ss. 45–48.
- 1912 "Excavations at Shahji-ki-Dheri", *Archaeological Report, North-West Frontier and Baluchistan, Archaeological Survey of India Frontier Circle, 1911–1912: art II, section i*, ss. 1–2.
- 1912 "Conservation at Takht-i-Bahi", *Archaeological Survey of India Frontier Circle, 1911–1912: art II, section ii*, ss. 2–3.
- 1912 "Exploration About Palai", *Archaeological Survey of India Frontier Circle, 1911–1912: art II, section iii*, ss. 3–6.
- 1912 "Excavations at Sahri-Bahlol", *Archaeological Survey of India Frontier Circle, 1911–1912: art II, section v*, ss. 9–16.
- 1913 "Sir Aurel Stein's New Expedition in Central Asia", *The Geographical Journal* 42/6 (Dec), ss. 540–545.
- 1914 In Memoriam Theodore Duka, (Oxford: privately printed).
- 1915 "Sir Aurel Stein's Expedition in Central Asia", *The Geographical Journal* 45/5 (May), ss. 405–4.
- 1915 "Sir Aurel Stein's Expedition in Central Asia", *The Geographical Journal* 46/ 4 (Oct), ss. 269–276.
- 1916 "Expedition in Central Asia" *The Geographical Journal* 47/5 (May), ss. 358–364.
- 1916 "A Third Journey of Exploration in Central Asia, 1913–16", *The Geographical Journal* 48, ss. 97–130 (part 1) and ss. 193–225 (part 2).
- 1917 "A Third Journey of Exploration in Central Asia 1913–16", *The Indian Antiquary* 46, ss. 109–118, 137–144, 165–172, 193–204, 221–232, 249–255.

[95] Orta Asya'da Coğrafi ve Arkeolojik Araştırmalar.

[96] İç Asya'da Genel Çölleşme Sorunu.

- 1917 "On Some River Names in the Rigveda", *Journal of the Royal Asiatic Society* 1917, ss. 91-99.
- 1917 "Notes on the Routes from the Panjab to Turkestan and China Recorded by William Finch (1611)", *Journal of the Panjab Historical Society* 6.
- 1918 "Routes from the Panjab to Turkestan and China Recorded by William Finch (1611) Discussed by Sir Aurel Stein", [*Journal of the Panjab Historical Society* 1917 sayısındaki yazının özeti] *The Geographical Journal* 51, ss. 172-175.
- 1919 "Marco Polo's Account of a Mongol Inroad into Kashmir", *The Geographical Journal* 54, ss. 92-103.
- 1919 "The Desert Crossing of Hsuan-Tsang, 630 ad", *The Geographical Journal* 54, ss. 265-277.
- 1919 "Air Photography of Ancient Sites", *The Geographical Journal* 54/3 (Sept), s. 200.
- 1920 "Explorations in the Lop Desert", *Geographical Review* 9, ss. 1-34.
- 1921 "Central Asian Relics of China's Ancient Silk Trade", *T'oung Pao* 20, ss. 130-141.
- 1921 Major Kenneth Mason, "Johnson's Suppressed Ascent of E 61", *The Alpine Journal*, ss. 1-9 & Sir Aurel Stein, "Johnson's Map and The Topography of The K'un-lun, South of Khoten", ss. 9-15.
- 1921 "La Traversée du Désert par Hiuan-Tsang en 630 ap J.C.¹⁹²¹", *T'oung Pao* 20, ss. 332-354.
- 1921 "The Desert Crossing of Hsuan-Tsang", *The Indian Antiquary* 50, ss. 15-
- 1921 (Michael O'Dwyer, Aurel Stein", C.E. Yate) "A Visit to Bokhara in 1919: Discussion", *Geographical Review* 57/2 (Feb), ss. 87-95.
- 1922 "A Chinese Expedition Across the Pamirs and Hindukush, ad 747", *The Geographical Journal* 59, ss. 112-131.
- 1923 "A Chinese Expedition Across the Pamirs and Hindukush, ad 747", *The Indian Antiquary* 52, ss. 98-103; 139-415; 173-177 [repr. from *The Geographical Journal* 59].
- 1923 "In Memoriam Pandit Govind Kaul", Hatim's Tales eserinin önsözünden yeniden basım.
- 1925 "Innermost Asia: Its Geography as a Factor in History", *The Geographical Journal* 65, ss. 377-403 (part 1); 473-498 (part 2).
- 1925 "The Speakers of Tirahi", *Journal of the Royal Asiatic Society*, July, ss. 399-404.
- 1927 "Alexander's Campaign on the Indian North-West Frontier: Notes from Explorations Between Upper Swat and the Indus", *The Geographical Journal* 70, ss. 417-440 (part 1); 515-540 (part 2).
- 1927 "Innermost Asia and The Story of China's Central-Asian Expansion"
- 1928 "An Archaeological Tour along the Waziristan Border", *The Geographical Journal* 71, ss. 377-380.
- 1929 "Alexander's Campaign on the Indian North-West Frontier: Notes from Explorations Between Upper Swat and the Indus", *The Indian Antiquary* 58, suppl. ss. 1-32.
- 1929 "Note on Archaeological Explorations in Waziristan and Northern Baluchistan", *The Indian Antiquary* 58, ss. 54-56.
- 1929 "Notes on Explorations in Makran and Other Parts of Southern Baluchistan", *The Indian Antiquary* 58, ss. 211-212.
- 1930 "Alexander's Campaign on the Indian North-West Frontier", *Journal of the Royal Central Asian Society* 17, ss. 147-172.
- 1930-32 "On the Ephedra, the Hum Plant, and the Soma", BSOAS 6, ss. 501-514.
- 1931 "A Persian Bodhisatva, Studia Indo-Iranica", ss. 267-273, Otto Harrassowitz, Leipzig
- 1932 "The Site of Alexander's Passage of the Hydaspes and the Battle with Poros", *The Geographical Journal* 80, ss. 31-46.
- 1932 "Alexander's Passage of the Jhelum", *The Indian Antiquary* 61, ss. 183-185.
- 1932 "On Ancient Tracks Past the Pamirs", *Himalayan Journal* 4, ss. 1-26.
- 1932 "Note on a Find of Ancient Jewellery in Yasin", *The Indian Antiquary* 61, ss. 103-106.
- 1932 "In Memoriam. Thomas Walker Arnold, 1864-1930", *Proceedings of the British Academy* 16.
- 1933 "Note on a Map of the Turfan Basin", *The Geographical Journal* 82, ss. 236-246.
- 1933 "On Ancient Tracks Past the Pamirs", *The Indian Antiquary* 62, ss. 81-94.
- 1934 "Archaeological Reconnaissances in Southern Persia", *The Geographical Journal* 83, ss. 119-134.
- 1934 "The Indo-Iranian Borderlands: Their Prehistory in the Light of Geography and of Recent Explorations", *Journal of the Royal Anthropological Institute* 64 (July-Dec), ss. 179-202.
- 1934 "The Indo-Iranian Borderlands: Their Prehistory in the Light of Geography and Recent Explorations", *Man* 34, ss. 140-141.

[97] Hsian Tsang'ın MS. 630'da Çölü Geçmesi.

- 1935 "An Archaeological Tour in the Ancient Persis", *The Geographical Journal* 86, ss. 489-497.
- 1935 "Reply Made by Sir Aurel Stein on Being Presented with The Gold Medal of The Society of Antiquaries", *The Antiquaries Journal*, S. 15, July, no. 3, ss. 260-264.
- 1936 "An Archaeological Tour in the Ancient Persis", *Iraq* 3, no.2, ss. 111-225.
- 1938 "Early Relations Between India and Iran", *Journal of the East India Association* 29, ss. 38-64.
- 1938 "Notes on Remains of the Roman 'Limes' in North-Western Iraq", *The Geographical Journal* 92, ss. 62-66.
- 1938 "An Archaeological Journey in Western Iran", *The Geographical Journal* 92, ss. 313-342.
- 1938/9 "Desiccation in Asia: a Geographical Question in the Light of History", *Hungarian Quarterly* 4 (winter), ss. 642-654.
- 1939 "The Ancient Roman Limes in Syria and the "Provincia Arabia", *Naft Magazine* 15, ss. 5-7.
- 1939 "Une Récente Exploration en Transjordanie^[98]", *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Compte Rendu des Séances de l'Armée*, Paris, ss. 162-168.
- 1939 "In Memoriam Filippo de Filippi", *The Alpine Journal*, 1939 Nov, ss. 295-303.
- 1939 "Archaeological Exploration in Central Asia" [Revealing India's Past, The India Society, 1939, ss. 152-182 sayısından yeniden basım].
- 1939 "The Ancient Harbours of Tyre", *The Geographical Journal* 94, ss. 330-333.
- 1940 "Surveys on the Roman Frontier in Iraq and Trans-Jordan", *The Geographical Journal* 95, ss. 428-438.
- 1940 "Notes on the Life and Labours of Captain Anthony Troyer", *Journal of the Royal Asiatic Society Bengal Letters* 6, part 1, ss. 45-59.
- 1941 "The Ancient Trade Route Past Hatra and its Roman Posts", *Journal of the Royal Asiatic Society* 1941, ss. 299-316.
- 1942 "A Survey of Ancient Sites Along the "Lost" Sarasvati River", *The Geographical Journal* 99, ss. 173-182.
- 1942 "From Swat to the Gorges of the Indus", *The Geographical Journal* 100, ss. 49-56.
- 1942 "Notes on Alexander's Crossing of the Tigris and the Battle of Arbela", *The Geographical Journal* 100, ss. 155-164.
- 1943 "On Alexander's Route into Gedrosia: an Archaeological Tour in Las Bela", *The Geographical Journal* 102, ss. 193-227.
- ? La Traversee Du Desert Par Hiuan-Tsang en 630 Ap J.-C., ss. 332-354.

SONUÇ

Keşif seferleri, Türkistan coğrafyasında sürdürülen sömürge faaliyetlerinin bir çeşidi olarak, alanında uzman bir ekibin bir araya gelmesiyle ortaya koydukları araştırma gezileridir. Oldukça uzun bir zamanı kapsayan bu seyahatlerde, çok sayıda buluntu ve yazma eser, seferi destekleyen ülkelere götürülmüştür. Sir Marc Aurel Stein bu kapsamda, 1900-1901, 1906-1908, 1913-1916 yıllarında gerçekleştirdiği başlıca üç büyük keşif seferi ile, orta ve küçük ölçekte araştırma gezileri ortaya koymuştur. 81 yıllık ömrünün 60 yılını bu amaç doğrultusunda geçirmiştir ve geriye çok kıymetli kitaplar, makaleler, yazılar, günlükler, fotoğraflar, haritalar, mektuplar bırakmıştır. Bugün bu eserler başta İngiltere kraliyet kurumları ve üniversiteleri olmak üzere, Macaristan ve Amerika arşivlerinde muhafaza edilmektedir.

Stein'in rapor niteliğindeki eserlerinin ve geride bıraktığı tüm çalışmaların farklı disiplinler tarafından incelenmesi gerekmektedir. Bunlarla, hem buluntuların ait olduğu kadim dönemler aydınlatılabilecek hem de Stein'in kendi dönemine ait araştırmalara katkı sağlanabilecektir. Seferlerini gerçekleştirdiği coğrafya son yüzyıl içerisinde farklı bir tarihi süreç geçirmiştir. Dolayısıyla Stein'in çalışmaları

[98] Transjordan'da Son Bir Keşif.

rı, son asır içerisinde yaşanan tarihi sürecin irdelenmesinde de farklı bir öneme sahiptir. Örneğin Türkistan şehirlerinde fotoğraflarla kayda aldığı tarihi eser niteliğindeki bazı dini yapılar artık ayakta değildir. Stein arşivi, bu şehirlerin kültürel ve demografik yapısının değerlendirilmesinde paha biçilmez aktarımlara ve görsellere sahiptir.

Seferlerin asıl hedefleri olan kazı çalışmalarından elde edilen buluntularda, Türkler, Tibetliler, Soğdlar gibi farklı unsurların kadim tarihine ışık tutacak yazma eserlerin yanı sıra, kültür araştırmaları için veri sağlayacak günlük yaşam öğeleri de ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan sefer süresince kayda alınan her türlü coğrafi, kültürel, siyasi veri ayrı bir değere sahiptir. Bundan dolayı Türkistan coğrafyası ile ilgilenen çok farklı disiplinlerin, Stein'in eserlerine ve arşivine başvurması gerekmektedir.

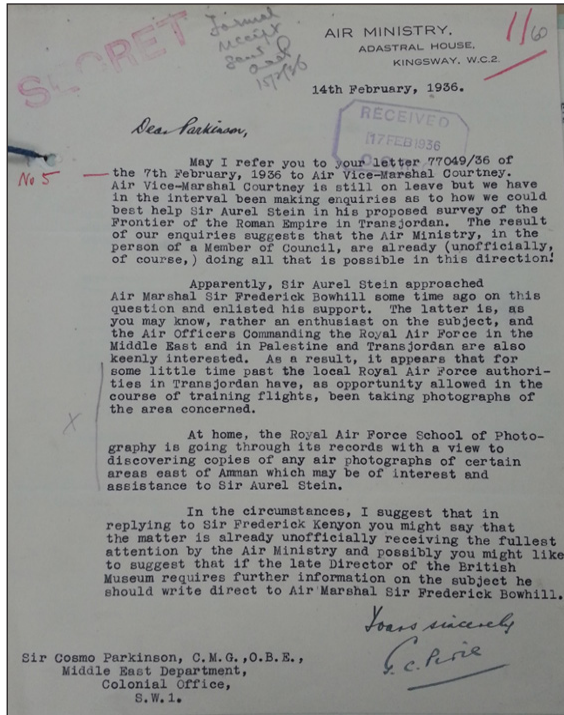
KAYNAKÇA

- National Archives, CO 831-36-5.
- Apor, Eva, "Sir Aurel Stein and His Hungarian Background" (Sir Aurel Stein Proceedings of the British Museum Study Day 23 March 2002), Helen Wang (Ed.), *British Museum Occasional Paper*, Number 142, 2004, ss. 1-4.
- Bozkurt, Nebi, "İpek Yolu", *İslam Ansiklopedisi*, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, ss. 369-373.
- Bryson, Shareen, "Sir Aurel Stein's Fourth American Expedition", (Sir Aurel Stein Proceedings of the British Museum Study Day 23 March 2002), Helen Wang (Ed.), *British Museum Occasional Paper*, 142, 2004.
- Diamond, Elizabeth and Rogers, T. D. "Catalogue of the Papers of Sir (Marc) Aurel Stein (1862-1943)", *British Museum Research Publications*, 184, Oxford 2012.
- Erdelyi, Istvan (ed.), *Sir Aurel Stein Bibliography 1885-1943*, Eurolingua, Bloomington-Indiana 1999.
- Galambos, Imre, "Sir Aurel Stein's Visit to Japan in 1930: His Diary and Notebook", *British Museum Research Publications*, 184, 2012.
- Kolesnikov, Aleksandr, *Rus Seyyahların Gözüyle Kâşgar XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı - XX. Yüzyılın Başı*, Rakhat Abdieva (Çev.), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- Ligeti, Lajos, *Bilinmeyen İç Asya*, Sadettin Karatay (Çev.), Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1986.
- Mirsky, Jeannette, *Sir Aurel Stein Archaeological Explorer*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1977.
- Morin, Esteban, "Fraternity on the Silk Road: The Relationship of Aurel Stein and Sven Hedin", *British Museum Research Publications*, 184, 2012.
- Stein, Marc Aurel, *Sand-Buried Ruins of Khotan*, Hurst and Blackett Limited, London 1904.
- , *Ruins of Desert Cathay*, C. I, Macmillan and Co. Limited, London 1912.
- , *Serindia Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China*, Clarendon Press, Oxford 1921.
- , *Innermost Asia, Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-Su and Eastern Iran*, Clarendon Press, Oxford 1928.
- Walker, Annabel, *Aurel Stein Pioneer of the Silk Road*, John Murray, London 1995.
- Wang, Helen and Perkins, John, "Handbook to the Stein Collection in the UK", *British Museum Occasional Paper*, 129, 2008.
- Wang, Helen and Strong, Sarah, "Sir Aurel Stein's Medals at the Royal Geographical Society", *British Museum Research Publications*, 184, 2012.
- Whitfield, Susan, *Aurel Stein on the Silk Road*, Serindia Publications, Chicago 2004.
- <http://dsr.nii.ac.jp/index.html> (13.11.2021)
- <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1882/> (11.11.2021)
- <http://whc.unesco.org/en/list/440/> (13.11.2021)

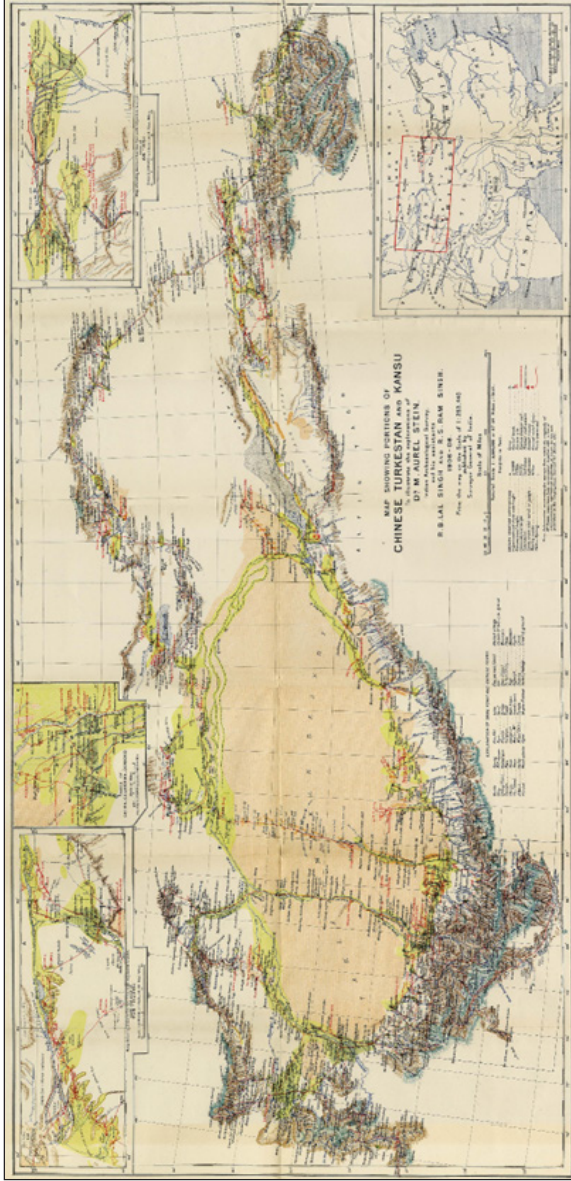
Ekler

Ek 1. Sir Aurel Stein

Ek 2. Orta Doğu'da havadan inceleme yapabilmesi için İngiltere Hava Kuvvetlerinin, Stein'a uçuş desteği verdiğini belirten yazısı. National Archives, CO 831-36-5.

Ek 3. Üç büyük keşif seferi boyunca, harita uzmanları ile yaptığı ölçümlerle oluşturulan Doğu Türkistan haritası. Doğruluk payı çok yüksek olan bu harita, günümüzdeki araştırma projelerinin dijital ortamlarında kullanıma açılmıştır. Google Earth programı ile karşılaştırmalı olarak haritayı sunan Dijital Silk Road Project bunlara bir örnektir.

Ek 4. Sir Aurel Stein'in Aldığı Madalyalar ve Ödüller

- 1904 Back Grant by Royal Geographical Society (*The Geographical Journal* 23, p. 516; and *The Geographical Journal* 24, p. 111)
- 1909 Founder's Medal by Royal Geographical Society (*The Geographical Journal* 33, p. 593–94, p. 610; *The Geographical Journal* 34, pp. 99–100; *Times* 6 Apr 1909, p. 10a; *Times* 25 May 1909, p. 10a) (Madalya Royal Geographic Society'dedir)
- 1909 Diploma of the Geographical Society, Munich (Diploma Royal Asiatic Society'dedir)
- 1909 D.Litt degree of Oxford University (*Times* 25 Feb, p. 10c; 3 Mar 1909, p. 8c)
- 1909 Campbell Memorial Gold Medal by Royal Asiatic Society Bombay (*Times* 3 Mar 1909, p. 11b; 8 Apr 1909, p. 3f) (Madalya Royal Geographic Society'dedir)
- 1909 Stanislas Julien prize by Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (*Times* 19 Jun 1909, p. 13c; *Journal Asiatique* series 10, no. 13, p. 340.)
- 1909 Hardy prize by Royal Bavarian Academy (*Times* 19 Jun 1909, p. 13c).
- 1910 Honorary Doctor of Science, Cambridge (Public Orator's speech held at Royal Asiatic Society; *Times* 21 Jan 1910, p. 4d)
- 1910 Appointed C.I.E. [Commander of the Indian Empire] (*Times* 24 Jun 1910, p.9c)
- 1911 Member of the Anthropologische Gesellschaft Seçilmesi, Vienna (Sertifika Royal Asiatic Society'dedir)
- 1912 Appointed K.C.I.E. [Knight Commander of the Indian Empire] (*Times* 14 Jun 1912, p. 10b)
- 1912 Lucy Wharton medal by Board of Managers of the Museum, University of Pennsylvania (*Times* 19 Jul 1912, p. 11e) (medal now held at the RGS; Sertifika Library of the Hungarian Academy of Sciences, Budapeşte'dedir)
- 1917 Russian Geographical Society: Honorary Member, *The Geographical Journal* 50, p. 76.
- 1918 Paris Académie des Sciences: Tchihatchef Prize, *The Geographical Journal* 51, p. 271.
- 1921 Elected Fellow of the British Academy
- 1923 Anders Retzius medal by Swedish Anthropological and Geographical Society (*Times* 21 Apr 1923, p. 9g) 192
- 1923 Gold Medal by Société de Géographie [French Geographical Society] (*Times* 29 May 1923, p. 13g) (Madalya Royal Geographic Society'dedir)
- 1925 Honorary Member of Hungarian Archaeological Society Seçilmesi (*Times* 26 Feb 1925, p. 11g)
- 1928 Flinders Petrie Medal for Archaeology at London University (*Times* 22 Mar 1928, p. 21c; *Times* 29 Jun 1929, p. 7e; *Times* 6 Jul 1929, p. 17d; *Times* 8 Jul 1929, p. 14d) (Madalya Royal Geographic Society'dedir)
- 1930 Medal of the Hungarian Geographical Society (Madalya Royal Geographic Society'dedir)
- 1931 Medal of the Hungarian Geographical Society In Memoriam Ludovici L'oczy (Madalya Royal Geographic Society'dedir)
- 1931 Honorary Member of Société Asiatique Seçilmesi, 11 Jun 1931, *Journal Asiatique* 219, p. 340.
- 1932 Gold Medal by Royal Asiatic Society (*Times* 17 Jun 1932, p. 16c; including speeches by Sir S. Hoare and Sir E. Maclagan)
- 1934 Huxley Memorial Medal by Royal Anthropological Institute (*Times* 1 Aug 1934, p. 6f) (Madalya Royal Geographic Society'dedir)
- 1935 Gold Medal by Society of Antiquaries (*Times* 18 Apr 1935, p. 10c; *Times* 1 May 1935, p. 11b; *Times* 12 May 1935, p. 12b) (Madalya Royal Geographic Society'dedir)
- 1939 Member of American Philosophical Society Seçilmesi (Sertifika Royal Asiatic Society'dedir.)
- 1939 Honorary Doctorate, University of St. Andrews (Sertifika Royal Asiatic Society'dedir.)

